

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ - 2014» атты
IX халықаралық ғылыми конференциясы

IX Международная научная конференция
студентов и молодых ученых
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ - 2014»

The IX International Scientific Conference for
students and young scholars
«SCIENCE AND EDUCATION-2014»

2014 жыл 11 сәуір
11 апреля 2014 года
April 11, 2014

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2014»
атты IX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
IX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2014»**

**PROCEEDINGS
of the IX International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2014»**

2014 жыл 11 сәуір

Астана

УДК 001(063)
ББК 72
Ғ 96

Ғ 96

«Ғылым және білім – 2014» атты студенттер мен жас ғалымдардың IX Халықаралық ғылыми конференциясы = IX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2014» = The IX International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2014».
– Астана: <http://www.eni.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie/>, 2014. – 5831 стр.
(қазақша, орысша, ағылшынша).

ISBN 978-9965-31-610-4

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001(063)
ББК 72

ISBN 978-9965-31-610-4

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті, 2014

образующейся в казахском обществе литературоведческой критической жизни. Конечно, здесь следует также отметить, что почти во всех литературоведческих очерках и работах Ауэзов, сам не зная того, отдавал дань идеологии того времени, критикуя дореволюционные панисламистские подходы в литературе. Он открыто критиковал все то, что отклонялось от царящей идеологии: особенно политика буржуев-националистов в первые годы революции считалась неприемлемой пантюрокской политикой. Более того, в произведениях писателя Магжана Жумабаева мы видим не только отрицание природы собственной родины, но и отрицание жизни. Отлучаясь от реальности и предаваясь одиночеству, он пытается в казахской литературе привить отчаяние и уныние, мистику, чужой эклектизм нашего народа.

Подытожив, следует отметить, что творя на разную тематику, Ауэзов ставил ударение на социальную тематику, но одновременно не мог избегать не давать дани царящей идеологии. При всем этом, литературное наследие Ауэзова составляет важную часть казахской письменной культуры и достоин всестороннего изучения.

Список использованных источников

- 1 Библиографический указатель на творчество Мухтара Ауэзова. – Алма-Ата, 2005. – С. 45-49.
- 2 Лизунова Е., Дюсенбаев И. Мухтар Ауэзов к 60-летию. – Алма-Ата, 1952. – С. 11.
- 3 История казахской литературы, II том. – Алма-Ата, 1971. – С.157.
- 4 Каратаев М. Мухтар Ауэзов: заметки о творчестве. – Алма-Ата, 1967. С. 26.
- 5 Ауэзов М. Мысли разных лет (сборник статей). – Алма-Ата, 1961. – С. 42-43.

ӘОЖ 82. 353. 1=512. 122=030

АБАЙДАҒЫ ЖҰМБАҚ ЖАНРЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ-ГЕРМЕНЕВТИКАЛЫҚ АСТАРЫ

Шаймұрат Нұрқанат

Es.nurkanat@mail.ru

Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ филология факультеті, «филология: қазақ тілі»
мамандығының 3-курс студенті, Астана, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі – О.Темірбеков

Хакім Абайдың шығармашылығының қазақ әдебиеті мен мәдениетінде алатын орны ерек. Бұл Қазақта ақын-жазушы атаулы көп, барлығының өзіндік сіңірген еңбектері мен иеленерлік дәрежелері бар. Ал хакім Абайдың құнын, рухани мұрасының бағасын белгілеу, немесе осыншалық еді деп мөлшерлеу мүмкін емес. Ол – ақырғы қазақтың демі үзілген де ғана аяқталар, ғасыр мен ғасырды жалғап, замандардан замандарға көшетін асыл қазына екені ғана бізге аян. Хакім Абайдың жалған дүниеден көшкеніне екі ғасыр уақыт. Алайда Абай сөзі ескірді дегенді естімедік. Керісінше зымыраған уақыт жетегінде жаңарып, қазақ руханиятынан айқын көрініс беруде. Олай болса Абай актуальдылығының сыры неде? Абайдың жұмбағының шешуі қайсы?! Бұл әрбір қазақтың көкейінде ұялауға тиісті сұрақ, және оны шешетін де – қазақ. Абайдың сөзі ғалымдарға ғана емес, қазағына арналғанын естен шығармауымыз керек. Абайды түсініп, оның сөзін өмір сүру принципіне айналдыра алсақ, бізге бақыт құсының қонары анық. Бұл арадағы «бақыт» - екі дүниенің бақыты...

Абайтану күннен күнге жетіліп, қызықты да ғылыми негізді зерттеулермен толығып жатыр. Осы негізде хакім Абайдың шығармашылығына бізде ғылыми көзбен, өз шамашарқымызша үңіліп, талдау жасап көрсек. Ақынның шығармаларын өлеңдер, поэмалар, қара сөздер деп 3 негізгі жанрға бөліп қарап жүрміз. Осы негізде көнеден келе жатқан әдеби жанр – жұмбақ та ақын поэзиясынан көрініс табады, хакімнің біз білетін, яки бізге мәлім 3 жұмбағы бар. Жұмыстың негізгі факторлары сол жұмбақтар болғандықтан оларды толығымен келтірсек:

Бірінші жұмбақ: «Алла мықты жаратқан сегіз батыр,

Баяғыдан соғысып әлі жатыр.
Кезек-кезек жығысып, жатып-тұрып,
Кім жығары белгісіз түбінде ақыр.»

Жауабы: «Мұны тапсам ойланып, ақын деңіз,
Таба алмасам, ақылды болар неміз.
Қыс пенен жаз, күн мен түн, тақ пенен жұп,
Жақсылық мен жамандық – болды сегіз».

Ақын жасырған жұмбағының жауабын да өзі бергендігі бізге мәлім. Бұл жұмбақтың жауабы – бір-біріне қарама-қарсы, заман көшімен бірге алмасып отыратын қарама-қайшылықтар, немесе философиялық антитезалар.

Келесі жұмбақ: «Сыналар, ей, жігіттер, келді жерің,
Сәулең болса, бермен кел талапты ерің.
Жан құмары дүниеде немене екен?
Соны білсең – әрнені білгендерің.»

Жұмбақтың жауабы – «білмекке құмарлық». Енді осы жұмбақ мәтініне үңілейік. «Сыналар, ей, жігіттер, келді жерің», - дейді хакім. Сонда бұл жұмбақтың бағытталған нысанасы – ақынның ақын шәкірттері, көзі ашық, ақын сөзімен ауызданған нағыз «жігіттер». Ақын сөзіне сенсек жасырылған жұмбақ – жігіттерге қойылған сұрақ, танымдарын тексерер сынақ алаңы, ақын сөзімен «жері». Абайдағы білім – көкірекке ұялаған білім, яки «сәуле». Жұмбақты шешуші де көкірегіне білім ұялаған, нұр құйылған «сәулелі» жігіттер ғана болмақ. «Жан құмары өмірде немене екен? Соны білсең – әрнені білгендерің». Ақын жасырған жұмбақтың сыры тым терең, танымдық салмағы да аса ауыр. Жұмбақ жауабы – жоғары да айтқанымыздай «білмекке құмарлық», адам жанының аңсары да осы екен. Бұл – ақынның жұмбақпен өрнектеген сыры, ғылымнан түйгені десек те болады. Хакім Абай поэзиясын оқып отырып түсінетініміз – барлық ғылымның бастау да, апарар жері де – хақ жолы екендігі. Адам тал бесіктен жер бесік аралығында осы хақ жолын іздеумен, соған ұмтылумен болады. Жан құмары делініп отырған – «білмекке құмарлық» адамның ақиқатты аңсауы. Жұмбақтың астары тым тереңде.

Бізге керегі, осы ғылыми мақалаға тақырыптық негіз болатын жұмбақ – ақынның үшінші жұмбағы. Мақаламызда шама-шарқымызға, білімімізге байланысты осы бір ғана жұмбаққа тоқталамыз, соның төңірегінде ғана талдау жасап, сөз қозғаймыз. Ақын жасырған келесі жұмбақ:

«Қара жер адамзатқа болған мекен,
Қазына іші толған әртүрлі кен.
Ішінде жүз мың түрлі асылы бар,
Солардың ең артығы немене екен».

Жұмбақтың шешуі – темір. Бәріміз білетін, күнделікті тіршілігімізде көріп жүрген кәдімгі «қара темір». Бұл жұмбақтың ғылыми астарына үңілмей тұрып айтарымыз: Абай – хакім. Хакім – ғалым да, ойшыл да, дана да. Хакім болған себепті Абайдың көптеген нәрсені көкірек көзімен сезім, жүрекпен сезуі заңдылық. Алайда ақынның белгілі бір ғылымдарды, мысалы, жаратылыстану ғылымдарын (физика, биология, астрономия, жағрапия т.б.) меңгергені жайлы дерек жоқ. Сондықтан біз Абай физик болған, Абай экономият болған, тағысын тағы жалған пікір қалыптастырудан аулақпыз. Белгілі бір бастамалық деңгейде ақынның медреседе жаратылыстану ғылымдары жайынан білім алғаны белгілі. Бірақ Абай физик те, химик те емес, ол – қазақ руханияты көшбасшыларының бірі, ойшыл-ғұлама, хакім.

Абай жұмбақ жасырған. Ол жұмбақтың шешуі темір екенін айттық. Енді осы жұмбаққа толыққанды ғылыми талдау жасайық. Темір деген не?! Қадым замандардан бері адам игілігіне жарап келген осы бір металл жайлы бесіктегі балаға шейін мәлім. Тіптен бұл сөзге анықтама берудің өзі артық. Бұл ұғым әдебиеттен гөрі жаратылыстану ғылымдарына жақын, етене ұғым. Енді сол ғылымдардағы темір жайлы деректерді келтірелік: «Темір (лат Ferrum) – жер бетінде көптеп кездесетін химиялық элементтің бір түрі. Темір екі жағдайда

кездеседі. Оның бірі — жердің өзінен пайда болған жерлік (теллурлық) темір, екіншісі — аспаннан метеорит түрінде жерге түскен космостық темір». Осы тұста анықтап аларлық үлкен бір мәселе бар. Ол – темірдің жер бетіне тән еместігі. Яғни темір жерде жаратылмаған. Бұлай деуіміздің ғылыми негізі бар, бұл – қазір ғылымда ашылған жаңалық. Темір рудасы Жердің өзінде пайда болмаған. Ол мұнда сыртқы ғарыштан, әлдебір аса жаңа жұлдыздың жарылысынан соң метеориттермен бірге түскен. Яғни, Құранда айтылғандай, Жерге түсірілген. Кейбір химиялық элементтер жайлы Құранда ғылым үшін теңдесі жоқ маңызды мәліметтер бар. Темір – Жерде ең көп кездесетін элементтердің бірі, Жер қыртысының 5 пайызы темірден тұрады. Алайда, осыған қарамастан темір Жердің өзінде пайда болмаған. Қазіргі астрофизикалық зерттеулер темірдің Жерге ғарыштан, онда да аса ірі жұлдыздардан келгенін анықтады. Бір ғажабы, осы ғылыми факт Құранда да айтылыпты. «Темір» сүресінің 25-ші аятында «анзальна» деген сөз қолданылған. Ол арабшадан аударғанда «түсірдік, құлаттық» деген мағына береді. Идиомалық тұрғыдан оны «адам пайдасы үшін берілді» деп те аударуға болады. Алайда, бұл сөздің араб тілінде тағы бір мағынасы бар. Ол «аспаннан жауын немесе күн сәулесі сияқты түсіру» дегенге келеді. Осыған, яғни «Темірді аспаннан Жерге түсіру» дегеннің мағынасына үңілсек, біз 25-ші аятта таңғаларлық ғылыми феномен туралы айтылғанына көз жеткіземіз. Бірақ құранның Халифа Алтай аударған аудармасында «анзальна» сөзі «жараттық» деп аударылған. Осы орайда ақын Жұмекен Нәжімеденовтың: «Ей, дау бар ма, дау бар ма: кейбір елдің Құдайы да – аударма», -дегені ойға келеді. Олай болса «құдайы аударма» болып тұрған елдің бірі Ресей екені белгілі. Оған дау жоқ, барлық әлем әдебиеті мен мәдениетін, ғылымын орыс тілінде таба аласыз. Және бұл аудармалар құнды да сапалы. Осы аталған құран аятының орысша аудармаларын қарап көрелік:

Порохова:

«Мы посылали к вам посланников Своих,
Которые несли вам ясные знаменья
И вместе с ними Книгу откровений
И Весы (для измерения Добра и Зла),
Чтоб человек блюсти мог правосудье.
Мы низвели железо вам:
В нем – зло смертельное (в войне)
И благотворность (в мирной жизни).
И оно станет испытанием для вас,
Чтобы Аллах мог рассудить,
Кто втайне отдаст все силы
Его (заветам) и посланникам Его, –
Аллах, поистине, всемогущ и могуч!»

Темірдің қайдан келгенін ғалымдар бүгінгі заманда ашты. Темір Жерге ғана емес, бүкіл Күн жүйесіне сыртқы ғарыштан келген. Өйткені, темірдің химиялық элемент ретінде пайда болып, құрылуы үшін Күннің температурасы жеткіліксіз. Онда темір қайдан келді? Темірдің отаны – жаңа және аса жаңа жұлдыздар.

Осынау орасан зор жұлдыздардың ішіндегі темір массасы өзінің шегіне жеткен кезде жұлдыз оны ұстап тұра алмайды. Сөйтіп, іштен кернеген ыстық массадан жұлдыз жарылады. Темір массалары метеориттер күйінде ғарыш әлеміне шашыла ұшады. Ал әлдебір аспан денесінің тартылыс аймағына тап болса, соның бетіне құлап түседі. Бұдан шығатын қорытынды, темір рудасы Жердің өзінде пайда болмаған. Ол мұнда сыртқы ғарыштан, әлдебір аса жаңа жұлдыздың (суперзвезды) жарылысынан соң метеориттермен бірге түскен. Яғни, Құранда айтылғандай, Жерге түсірілген. Сол негізде осы «темір» сөзінің этимологиясына үңілейік:

Ежелгі Египет тілінде: «бинипет» - аспан кені
Месопотамия: «ан-бар» - аспандық металл
Солт.Кавказ: «зидо» - ғарыштық
Көне грек тілінде: «сидерос» - жұлдыз

Қазақ тіліндегі этимологиясын С.Қондыбай: «Темір – төменгі дүние.»

«Тем» түбіріне және «ір» қосымшасынан құрылған (мысалы, көм-ір).

Тем (там, тұм, түм т.б.) – Тамшы, тамыр, тамызық деп түсіндіреді. Тамшы, яғни жоғарыдан тамған.

Ал М.Қашқари сөздігінде «там»:

- «тамдұ» және «тамдүк» деген, «от жалыны, тамызық» деп аударылған;
- «тамұ» сөзі, ол «тамұқ, тозақ» деп аударылған;

«Аль-Хадид» сүресі – Құрандағы 57-ші сүре. «Аль-хадид» сөзінің араб тіліндегі сандық мағынасы да 57-ге тең. «Аль» артиклінен бөлек «хадид» сөзінің сандық мағынасы 26-ға тең. Менделеевтің кестесіне қарайтын болсақ, темірдің атомдық нөмірі де 26.

Жаратушымыз «Темір» сүресінің осы аятында біздің назарымызды темірдің шыққан тегіне аударып отыр. Және математикалық кодировка арқылы маңызды ғылыми феноменді көрсеткен. «Біз ...темірді де түсірдік...» деген сөйлемге қараңызшы. Онда темір ғана емес, басқа да элементтердің Жерге ғарыштан түскені айтылып тұр. 25-ші аятта темірдің ерекше аталғанына мән берсек, және 20-шы ғасырдың соңындағы ғылыми жаңалықтарды ескерсек, бұл аяттың мағынасынан өте маңызды қортынды шығады.

Бұл мәселенің бір жағы. Енді осы темірдің биологиялық маңызына тоқталалық. Адамда ағзасында 4-5 г мөлшерінде темір бар, егер темір болмаса:

- дененің құрғақтығы;
- шаршау;
- суыққа төзімсіздік
- ми жұмысының әлсіреуі;
- қаназдық (анемия);
- жүйкенің жұқаруы;
- семіздік сияқты ауруларға ұшыраймыз.

Адам ағзасындағы темірдің атқаратын негізі қызметтері:

- қанайналымға қатысады;
- гемоглобин түзілуінің негізі;
- ағзадағы оттегі қамтамасыз етуші;
- ағзалардың өсуіне қатысады; және де т.б.

Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с): «Барлық аурудың емі бар. Тек өлім мен кәріліктен басқа», - деген. Адамзат баласының басына сұм нәубат боп төнген неше түрлі ауру бар. Солардың бірі – қатерлі ісік (РАК). Сандаған уақыттардан бері емделуі мүмкін емес болып келген дерттің салдары үлкен болды, талай адамның басын жалмады. 2004 жылы Германияда осы дертке шипа табылды. Бұл тәсіл ғылымда «жидкая магнитная гипертермия» деген атауға ие болды. Қатерлі ісік дегеніміз – адам ағзасындағы жасушалардың жұмысының бұзылуы. Белгілі бір уақыт аралығында жасушалар өліп, оны жаға жасушалар алмастырады. Ал жұмысы бұзылған жасушалар ағзадағы қызметін жалғасытырып, кері әсерін тигізеді. Ал осы дертке қарсы аталмыш тәсіл бойынша адам ағзасына ұсақталған темір арнайы құралдармен енгізіледі. Ол қан тамырлары арқылы барлық адам ағзасына тарайды, содан соң адам бойына магнит өрісі жүргізіледі. Магнит өрісі салдарынан ағзадағы темір қозғалысқа түседі. Қозғалыс бар жерде - температураның жоғарлауы бар, бұл физиканың негізгі аксиомалық заңдарының бірі. Ал жанағы жұмысы бұзылған жасушалар 46°C-қа жеткенде жойылады. Солай адам ағзасындағы дерт темірдің қасиеті негізінде жоғалады. Бұл – темірдің тағы бір пайдасы. Жалпы бұл металлдың биологиялық болмасын, физикалық болмасын адам үшін пайдасын тізбек-тізбегімен келтіре беруге болады. Тарихшы, географ ғалым Страбон мынандай қызық дерек келтіреді: «африканских народов железо стоило в 10 раз дороже золота». Бұдан темірден тарихтағы алатын орыны мен адамзат үшін қаншалықты маңызға ие болғанын көре аламыз.

Міне, осындай қасиет пен пайдаға ие «темірді» хакім Абай жұмбақ етіп жасырған. «Жұмбақ жан» аталған ақын сыры бізге бүгінге дейін беймәлім. Зерттеуші-ғалымдар, ақын-жазушылар барлығы өз қадір-халдерінше Абайды танып, шынайы көңілдерімен ақын

бағасын беруде. Абайдың жұмбақ әлеміне оның поэзиясындағы жұмбақ жанры арқылы бізде үңілдік. Бұл – тек бастама, шағын ғана үзінді десек те болады.

Қолданылған әдебиет

1. Абай. Шығармаларының екі томдық жинағы; Алматы, «Жазушы» 2005 ж.
2. «Құран кәрім: қазақша мағына және түсінігі»; ауд. Халифа Алтай
3. Нәжімеденов Ж. «Менің топырағым» Алматы, «Жазушы» 1985 ж.
4. Рахимбекова З.М. «Материалдар механикасы терминдерінің ағылшынша-орысша-қазақша түсіндірме сөздігі» Алматы, - 2003 ж.
5. «Кристаллография, минералогия, петрография». Абай атындағы Қазақ мемлекеттік институты, Алматы, - 1996 ж.
6. Химия (оқулық) 8-сыныпқа арналған оқу құралы. Алматы, «Атамұра», - 2001 ж.
7. «Большая медицинская энциклопедия» Москва, - 2005 г.